

Muikku-Werner maksaa kunnioittaessaan informanttiensa käsityksiä ja varoessaan pakottamasta niitä yhtenäiseen teoreettiseen kehikkoon tai selitysmalliin. Kärsivälliselle lukijalle esitystapa tuottaa kuitenkin jatkuvaa löytämisen ja oivaltamisen iloa.

Lopuksi

Viimeisessä eli kuudennessa luvussa Muikku-Werner kokoaa aikaisemmin esitellyn vielä kertaalleen yhteen ja kiteyttää teoksensa lukuohjeen: ” – tarkoituksena ei ole välittää aina ja joka yhteydessä paikansa pitävää esitystä kaksi- tai itse asiassa monikasvoisesta ilkeydestä. Pikemminkin lukijan halutaan tutustuvan siihen runsaaseen vaihteluun, joka ilmiöön liittyy.” Teos ei aukene kertalukemalla täydelleen, eikä niin ole tarkoitukseen; pikemminkin tarkoitus on kiusoitella lukija palaamaan tekstin ääreen yhä uudelleen.

Tieto ilkeilystä lievittää tuskaa, joka ilkeilystä aiheutuu. Tässä katsannossa

Pirkko Muikku-Wernerin *Ilkeilyn kahdet kasvot* on luonteeltaan vapauttava, emansipatorinen teos. Se sopii ammatilliseksi täydennysteokseksi kaikille niille, jotka joutuvat työnsä puolesta kohtaamaan pahaansuopuutta ja sietämään epäkohteliaisuutta. Kielitieteestä muuten kiinnostuneelle tai sitä opiskelevalle *Ilkeilyn kahdet kasvot* tarjoaa helppolukuisen ja esimerkkejä lavealti hyödyntävän yleiskatsauksen vuorovaikutustilanteiden moniselitteiseen todellisuuteen.

PASI LANKINEN

etunimi.sukunimi@metropolia.fi

Lähteet

CULPEPER, JONATHAN 2011: *Impoliteness.*

Using language to cause offence. Cambridge: Cambridge University Press.

GRICE, H. P. 1975: *Logic and conversation.*

– Peter Cole & Jerry L. Morgan (toim.), *Syntax and semantics* s. 22–40. Volume 3. New York: Academic Press.

Sata ja yksi tieteellistä tarinaa venäjistä ja vähän muistakin kielistä

Arto Mustajoki: *Kevyt kosketus venäjän kieleen.* Helsinki: Gaudeamus 2012. 275 s. ISBN 978-952-495-256-9.

Helsingin yliopiston Nykykielten laitoksen esimies ja professori Arto Mustajoki on aiemminkin kunnostautunut pedagogisten julkaisujen ja tieteen popularisoinnin saralla: hänen Kapusta-kielenopetusohjelmasarjansa televisiossa palkittiin Euroopan

parhaana opetusohjelmana, ja hän on tuottanut useita oppikirjoja ja muuta opetusmateriaalia, joiden yhtenä ansiona on ollut humoristisuus. Uusi kirja *Kevyt kosketus venäjän kieleen* (2012) on hauska kirjoitettu kokoelma pieniä esseitä tai lukuja, joissa Mustajoki esittelee sekä venäjän kielen erityispiirteitä että paljon muuta: kielen analyysin peruskäsitteitä, näkökulmia kieleen, suomen kielen erityispiirteitä, monen

muun kielen erityispiirteitä, Venäjän kulttuurista, kertomuksia ja anekdootteja sekä muuta maantuntemusta.

Mustajoki on pystyttänyt telttansa Venäjänmaan lisäksi paikalliseen multaan: Helsinki, Suomi sekä Suomen ja Venäjän kontaktit tulevat moniaalla esiin. Ainakin helsinkiläisenä on mukava lukea siellä täällä viittauksia Helsingissä tehtyihin graduihin ja kertomuksia Mustajoen työpaikasta ja tilaisuuksista, joissa hän on törmännyt kirjassa esille tuotuihin konkreettisiin kielenkäyttötilanteisiin. Perspektiiviä kielen kehittymisen vaihtoehtoihin antaa muun muassa esimerkki *flagovat'*-verbistä ('liputtaa', s. 149), jota Helsingin yliopiston venäjän kielen oppiaine on yrittänyt lanseerata venäjän kieleen – ”toistaiseksi tosin vain harvat venäläiset tuntevat sen”.

Kirja on kiinnostava hybridi: se kertoo viihteellisellä tavalla kielestä ja erityisesti venäjistä, siis asioista, joista Mustajoki kertoo muissa yhteyksissä tieteellisesti; se kertoo kielen kautta koko maasta ja kulttuurista; se on asiatekstiä, joka ei koskaan jätä kääntymättä huumorin tielle enemmin tai myöhemmin; se yrittää olla kevyempää luettavaa kuin perustiede, mutta silti se käyttää sankasti tieteellisiä termejä; se yrittää rivien välistä opettaa lukijalle venäjää (leikkimielisesti), mutta ei kuitenkaan perusasioita, joiden avulla voisi esitellä itsensä venäläiselle tuttavalle, vaan kaikkea ”irtosälää”.

Kirjan rakenteesta ja painotuksista

Kirja jakautuu kuuteen osaan, joista neljä ensimmäistä koostuvat kukin 10–15 esseestä, joiden pituus on usein vain 2–3 sivua, harvemmin 5–6. Suurin osa esseistä alkaa vetävällä taustoituksella: itse kielelliseen asiaan ei mennä liian suoraan, vaan pienen inhimillisesti vetoavan mutkan kautta.

Jokainen osa alkaa lyhyellä johdannolla, joka on koristeltu kissankokoisin kyrillisin kirjaimin. Ensimmäinen osa

”Kirjaimista ja äänneistä” käsittelee ortografiaa ja fonologiaa: se esittelee venäjän painotusta, muuta lausumista, äänneiden systematiikkaa ja valottaa sekä kyrillisen ideaa että translitteraation ongelmia. Toinen osa ”Ripaus kielioppia” esittelee morfologian, syntaksin ynnä muun kieliopin valittuja – venäjän kannalta erityisen mielenkiintoisia – paloja ja koskettelee vähän semantiikkaakin. Kolmas osa ”Sanojen käytön kukkasia” pureutuu erilaisten sanaston erityisalojen semantiikkaan ja samalla piipahtaa sosiaalisten ja pragmaattisten tekijöiden puolella. Neljäs osa ”Mistä venäjän sanat tulevat” esittelee paitsi etymologiaa myös kielten suhteita ja kontakteja moneen suuntaan sekä sananmuodostusta. Viides osa ”Venäjän kielen taustat ja eturintamat” on aika yllättävä kokonaisuus: se katsoo kielisukulaisia, murteita, kielilakia, kielitaitoa ym.

Viidennen osan ensimmäisessä esseessä päästään kieli- ja geenisukulaisuudesta kulttuurisukulaisuuteen ja meimeihin. Seuraavassa esseessä Mustajoki esittelee muun ohella kiinnostavaa ajankohtaistietoa entisen Neuvostoliiton eriosien (ml. esim. Dagestanin ja Tatarstanin) kielioloista ja venäjän asemasta; kun puhutaan venäjistä interlingvana esimerkiksi irlantilaisella rakennustyömaalla, olisi ehkä voinut ottaa huomioon todennäköisen eron sukupolvien välillä. Kolmas esse sisältää kiehtovaa tietoa esimerkiksi Alaskan venäjistä ja Tikkurilan pidzinistä. Myös Venäjän kielilaista saadaan jännittävä kuva. Sen sijaan alaluku ”Venäjän kielen tutkimuksesta” erottuu joukosta sikäli, että kosketus maallikkolukijaan vähenee. Mustajoki keskittyy Integrum-korpukseen ja kertoo esimerkkejä siitä, miten sen avulla voidaan tutkia yhteiskunnallista keskustelua ja ihmisten ajatusmaailmaa: uskontoa, tiedettä, teeskentelyä, modernisaatiota. Kielitaitoa koskevan luvun tarpeellisuudesta voi olla montaa mieltä; ”Paljonko venäjän kielessä on sanoja?” on varsin polveileva. Viimei-

sen varsinaisen luvun, ”Venäjän kieli Suomessa”, hauskin anti on jako neljään suomalaiseseen ihmistyyppiin sen mukaan, miten suhtaudumme venäjään: entusiastit, vihaajat, välinpitämättömät ja realistit. Kirjan varsinainen teksti loppuu hiukan yllättävästi, miltei kuin seinään: jonkinlainen loppumietelmä olisi ollut ylevöittävä.

Kuudentena osuutena kirjassa ovat viimeiset jaksot, joihin kuuluu aihekohtainen tutkimuksen esittely lukuvihjeineen, kielikohtainen aakkosellinen kirjallisuusluettelo, kirjassa käytettyjen esimerkkisanojen sanasto kumpaankin suuntaan, vastaavat nimihakemistot ja translitterointikaava laajennettuna kertauksena ensimmäisestä osasta. Jäin pohtimaan, kun kerran termejä joka tapauksessa viljellään, olisiko mukana voinut olla myös termien hakemisto, joka ei varmaankaan olisi aiheuttanut sen enempää liian tieteellisyden vaikutelmaa kuin annotoidut lähdeluettelot. Se olisi voinut palvella selaista lukijaa, joka ei paina mieleensä termiä, ”koska tällaisessa kirjassa ei tarvitse”, mutta törmää siihen uudestaan myöhemmillä sivuilla ja ihmettelee sen merkitystä. Myös asiahakemistoa olisi voinut harkita, koska moni kiinnostava puheenaihe ja fakta tulee esiin aika yllättävässä paikassa.

Alaluvuilla eli esseillä on kaikenlaisia hauskoja nimiä. ”Jeejee-porukan jallitukset” ja ”joo-poloinen” kertovat kyrillisten kirjainten ryhmästä, joilla on liudenuksen systeemissä oma paikkansa. ”Monet housut ja yhdet häät” kertoo pluralia tantum -sanoista. ”Värinä” kertoo värisanoista. ”Venäläisiltä puuttuvat haasteet” kertoo leksikaalisista aukoista.

Tarinoiden aiheista ja vivahteista

Kielioppiosuudessa yksi kaikkein yhtenäisimpiä pohdiskeluja koskee elollisuutta (s. 61–63), kun taas esimerkki monen irrallisen asian luettelemisesta peräkkäin on ”Luku luvuista” (s. 64–65): ensin puhutaan sanasta *luku*, sitten kymmensanojen

sanamuodostuksesta, sitten duaalista, sitten pitkän lukusanan taivutuksesta. Semantiikkaosuudessa esimerkiksi ”Kun kielet eivät kohtaa” (s. 103–106) on perin hajanainen, kun taas *vielä*- ja *jo*-sanojen käytön analyysi (s. 115–116) on hieno ja kompakti.

Mustajoki tulee tehneeksi monta hyvää asiaa jutustellessaan mukavasti venäjän kielestä. Filosofoidessaan venäjän ominaispiirteistä hän tulee antaneeksi pienen alkeisoppitunnin kognitiivisen semantiikan ajattelutavasta (esim. s. 61). Puhuttuaan nimistä ja niiden kirjoitusasuista Mustajoki muistuttaa, että nimi on tärkeä osa ihmisen identiteettiä (s. 26). Kautta kolmannen osan hän herättää lukijan miettimään semantiikan vivahteita; neljännessä osassa hän rikastaa lukijan näkemyksiä lainaamisesta ja lainasanoista; viides osa vie sellaisiin aiheisiin, joita lukija ei osannut vielä aavistaa perinteisempiä osia lukiessaan.

Mustajoki tekee monta palvelusta paitsi venäjän myös suomen kielelle: joko venäjän kautta asioita miettiessään tai suoraan suomen kuvauksesta lukija tajuaa enemmän, miten kieli ja hänen oma kielensä toimii. Sivulla 19 Mustajoki rinnastaa venäjän *vodkan* [votka] ja suomen *onpa*-sanon [ompa]. Sivulla 80 Mustajoki herättää meidät huomaamaan, että *paita* ja *takkikin* voisivat olla monikollisia, kun niissäkin on kaksi hihaa samalla tavalla kuin housuissa kaksi lahjetta. Puhekielisten (itsekeksittyjen) esimerkkien käyttö osoittaa mukavaa asennetta (esim. potilas lääkärille s. 93). Suomen kielen hahmottamista avartavia aihepiirejä ja esimerkkejä on satoja.

Mustajoella on joukko väitteitä, joihin olisin kaivannut enemmän perustelua. Sivulla 14 hän väittää, että venäjän kaunokirjoituskirjaimiin törmää enää harvoin; kyllähän niitä käytetään kaupungin liikennimikylteissä, ravintoloiden ruokalistoissa ja monissa muissa paikoissa, ja kirjoittavathan ihmiset käsin ensisijaisesti juuri niillä eivätkä painokirjaimilla.

Sivulla 16 väitetään bulgarian Ъ-merkin ”säilyttäneen äännearvonsa”, mutta eivätkö kova merkki ja puolisuuppea keskivokaali e ole melko erilaisia äännearvoltaan? Kieliopillisesta suvusta puhuessaan sivuilla 54–56 Mustajoki aloittaa sanomalla, että suku määräytyy lähinnä fonologisesti, mutta lopettaa etsimällä symboliikkaa ja semantiikkaa sukujen taustalta. Esitellessään esimerkkejä polysemiasta Mustajoki puhuu joskus epätarkkuudesta (s. 64, 95) tai homonymiasta (s. 120–122). (Sivulla 103 hänen sijaan antaa osuvan lyhyen selityksen monitulkitaisuuden syistä.) *Minulla on- ja u minä* -rakenteita verratessaan (s. 69) hän sanoo yksitotisesti, että ”varsinaisesta lainautumisesta ei kuitenkaan voida puhua”.

Käännösvastineet ovat hankalia prepositioiden ja sijamuotojen kohdalla, koska ne ovat perin polyseemisiä, ja vastineet eivät ole välttämättä suoria: esimerkiksi verbien rektioissa (*unohtaa kotiin* vs. *kotona*, *auttaa äidille* vs. *äitiä*) Mustajoki antaa kuitenkin suoraan suomalaisia käännösvastineita. Lukiessa mietityttää myös suomen kielen tabusanojen inflatorisoituminen apusanoiksi (s. 136), sillä se ei nähdäkseni koske muita kuin yhtä v-sanaa ja senkin yhtä käyttöä.

Vanhan vokatiivin kuihtuminen ja uuden vokatiivin syntyminen (s. 138) on sen verran kiinnostava asia, että sen voisi selittää huolellisemmin. [ma:ma] – [mam] -esimerkin lisäksi olisi voinut antaa vaikkapa *Lena* – *Len* ja *Serjosh* – *Serjosh*. Suomen kielen *äiskä* sen sijaan sekoittaa lukijaa, eihän se ole muoto, jota käytettäisiin vain äitiä kutsuttaessa.

Unkarin *kesenem* pitäisi olla *köszönöm* (s. 142). Merkitykset ’oppia pois’ ja ’totua pois’ (s. 164) olisi voinut selittää. *Kolhoosin* ja *univermagin* kohdalla jää sanomatta, että muodosteissa tapahtuu lyhentäminen (s. 166). Kuopion torin ja Seinäjoen kulttuurinen ero (s. 187) jää auki: vitsi vai fakta?

Kirja on täynnä kaikenlaista hauskaa lisätietoa venäjän ja Venäjän ympäriltä,

ja monet esimerkit vievät mukavan syrjään itse asiasta. *Anna Karenina* pääsee esimerkkitapaukseksi kovasta merkistä sivulla 15. Sivulta 32 löytyy vitsi neljästä keskeisestä neuvostojohtajasta. Kysymys *Ukraina*-sanana prepositiovalinnoista (s. 86–87) on kiinnostava makupala. Tikkurilan maalituotteiden nimien päätyminen sellaisenaan venäjän kieleen antaa perspektiiviä suomen alemmuuskompleksille tuotenimien maailmassa (s. 97). Venäjän kouluissa ja yliopistoissa käytössä olevan arviointiasteikon inflatorisoituminen on myös hauska sivuraide sanasta *trojka* (s. 177), ja Pietarin vesireittitaksista (s. 178) on hyvä tietää seuraavalla matkalla.

Joskus esimerkki on kuitenkin liian satunnainen, jotta sen mukaanotto olisi perusteltua: tällainen liittyy esimerkiksi hedelmien yksikköyteen ja monikkouteen suhteessa veriryhmiin Pravdan nettisivuilla (s. 78). Onhan se tietenkin hyvä vitsi.

Mustajoki murjaisee vitsin hyvin monen kappaleen loppuun, sellaistenkin, joissa aihepiiri ei ole valmiiksi huumoriin sopiva. Tällaiset vitsit saattavat jakaa lukijoiden mielipiteitä. Osansa saavat helsinkiläisnaisten ässät (s. 21), venäläiset samppanjat (s. 22), ”Suutelen” -ilmauksen käyttö kohteliaisuusterminä (s. 144) ja humalassa puhuminen (s. 173). Ylipäänsä naisesta ja naisista puhutaan hiukan venäläisellä tavalla – sukupuolet ovat kyllä erilaisia ja heihin voi suhtautua eri lailla, mutta sehän vain kertoo siitä, kuinka venäläinen mies kunnioittaa venäläistä naista (tai joskus vain upeasta ulkonäöstä, esimerkiksi Anna K[o]urnikovan [s. 33] kohdalla). Tämä on kuitenkin jälleen yksi keinoista, joilla Mustajoki tutustuttaa meitä venäläisyyteen.

Maallikkolukijalle vai kielitieteen harrastajalle?

Onko tällaiselle kielipakinakokoelman ja kevyen venäjään liittyvän kielitieteen

esittelyn välimuodolle sosiaalinen tilaus? Ketä kirja palvelee? Olisiko joku osannut toivoa tai pyytää tällaista kirjaa? Jos maallikko olisi tilannut tämän kirjan, olisiko hän suonut siihen niin paljon kielitieteellistä terminologiaa ja käsitetyökälystä? Esimerkiksi aspekti otetaan puheeksi aika huolettomasti sivulla 52, ja *sahata* esitellään inkorporaation prototyyppinä (s. 162). Jos taas kielitieteen opiskelija tai vakava harrastaja olisi tilannut kirjan, olisiko hän suonut Mustajoen kirjoittavan niin kevyellä kädellä? Olisiko asiasta oikeasti kiinnostunut halunnut, että Mustajoki pysyy jokaisessa aiheessa hiukan kauemmin ja menee hiukan syvemmälle?

Ikävän tulkin mukaan Mustajoki on kirjoittanut mukavia pikku esseitä, blogin tapaisia, joissa aiheet saattavat vaihtua esseen alusta loppuun. Moni essei on varsin hajanainen, samoin esimerkiksi toinen osa (kieliopista) kokonaisuudessaan. Sitten esseet on vain pantu yksiin kansiin. Positiivisen tulkin mukaan Mustajoki on oivaltanut, että sujuvalla, hauskalla ja otteessaan pitävällä kirjoitustyyliä pystyy saamaan huomattavasti isomman lukijajoukon kiinnostumaan aihepiiristä ja sen yksityiskohdista. Ei ole väliä, ujutetaanko yhteen esseeseen löyhästi yhteen kietoutuva kimppu alaihteita, jos mielenkiinto pysyy yllä ja lukija haluaa jatkaa eteenpäin. Kirjan suurjuonen katkonaisuus ja yksittäisten esseen hajanaisuus jäävät huomaamatta, koska kirjoitustyyli on sujuva. Ja mukaan on koottu nimenomaan keskeisiä venäjän kielen ominaispiirteitä, joten kokoelma antaa hajanaisuudestaan huolimatta kuitenkin lukijan silmissä yhtenäisen vaikutelman.

Kaiken kaikkiaan Mustajoen kirja puolustaa paikkaansa. On hyvä, että kieli-

tieteen reunamilla voidaan julkaista kirjoja, joilla on asia-arvoa, viihdearvoa ja mahdollisuus muokata asenteita kieliä ja kieltä kohtaan. Esimerkiksi joulu- tai ylioppilaslajaksi kirjan saatuaan moni maallikkolukija saattaa saada kipinän alkaa opiskella venäjää tai muita kieliä tai miettii uudestaan, kannattaisiko venäjän opiskelua sittenkin jatkaa. Tällaisten lukijoiden kohdalla voi kuitenkin miettiä, olisiko kirjassa voinut käyttää kielitieteellistä terminologiaa vähemmän.

Monelle kielistä ammatillisesti, harrastuksena tai tieteellisesti kiinnostuneelle venäjä saattaa olla melko tuntematon kieli, ja tämä kirja aiheuttaa positiivista kutkutusta: kun monta monituista kiinnostavaa aihetta heitetään ilmaan, voi syntyä uteliaisuus saada selville lisää. Aiheesta suomeksi lisää lukemaan – vähemmän kevyellä otteella – kiinnostuneille mainittakoon kymmenen vuotta aiemmin ilmestynyt Ahti Nikunlassin *Johdatus venäjän kieleen ja sen tutkimukseen* (2002).

Kirjassa on painovirheitä parikymmentä, ei siis liikaa. Vaikka aiheita on paljon ja käsittely on joskus hajanaisista, polveilevaa ja hyppivää, rakennetta voi silti kiittää helppolukuisuudesta. Yhteenkään esseeseen ei jää jumittamaan, koska sen läpi pääsee helposti – aiheen vaihtumisesta huolimatta. Kirjoitustyyliä on paljosta kiittäminen.

JARNO RAUKKO
etunimi.sukunimi@helsinki.fi

Lähteet

NIKUNLASSI, AHTI 2002: *Johdatus venäjän kieleen ja sen tutkimukseen*. Helsinki: Finn Lectura.